

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ

Журавка Федір Олександрович, д.е.н., професор

ДВНЗ «УАБС НБУ», м. Суми, Україна

Zhuravka Fedir, Professor, SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
Sumy, Ukraine, zhuravka_f@ukr.net

Анотація: У статті розглянуто особливості державного регулювання платіжного балансу країни, його основні інструменти та методи.

Ключові слова: Платіжний баланс, сальдо, експорт, імпорт, регулювання, держава.

В умовах глобалізації світової економіки зростають міжнародні обороти товарів і послуг, прискорюється рух капіталів і фінансових ресурсів, загострюється проблема рівноважного стану національних економік. Інформаційною базою для розробки стратегії і тактики зрівноваження міжнародних валютно-фінансових і кредитних відносин слугує платіжний баланс, порушення рівноваги якого є одним з визначальних чинників дестабілізації економіки країни. Регулювання рівноваги платіжного балансу є важливим стратегічним завданням держави та уряду, набагато важливішим по своїй суті, ніж його фінансування. Для реалізації такого завдання виникає потреба у першочерговому визначенні чинників впливу на рівновагу балансу та його оптимізації.

Платіжний баланс здавна є одним з об'єктів державного регулювання. Це обумовлено наступними причинами.

По-перше, платіжним балансам властива неврівноваженість, що виявляється в тривалому і великому дефіциті в одних країн і надмірному активному сальдо в інших. Нестабільність балансу міжнародних розрахунків впливає на динаміку валютного курсу, міграцію капіталів, стан економіки. Наприклад, покриваючи дефіцит поточних операцій платіжного балансу національною валютою, США сприяли експорту інфляції в інші країни, створенню надлишку доларів в міжнародному обороті, що підірвало Бреттон-Вудську систему в середині 70-х років.

По-друге, після скасування золотого стандарту в 30-х роках ХХ ст. стихійний механізм вирівнювання платіжного балансу шляхом цінового регулювання діє вкрай слабо. Тому вирівнювання платіжного балансу вимагає цілеспрямованих державних заходів.

По-третє, в умовах глобалізації господарських зв'язків підвищилося значення платіжного балансу в системі державного регулювання економіки. Завдання його врівноважування входить у коло основних завдань економічної політики держави поряд із забезпеченням темпів економічного зростання, стримуванням інфляції та безробіття.

Матеріальною основою регулювання платіжного балансу служать:

- офіційні золотовалютні резерви держави;
- ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет;
- участь держави в міжнародних економічних відносинах як експортера капіталів, кредитора, гаранта, позичальника;
- регламентація зовнішньоекономічних операцій за допомогою нормативних актів і органів державного контролю [1, с. 42].

При регулюванні платіжного балансу виникає проблема: які країни (що мають активне сальдо чи дефіцит) повинні вживати заходи щодо його вирівнювання. Міркування теоретиків і вимоги практиків з цього питання різні. Зазвичай під тиском внутрішніх і зовнішніх чинників проблема вирівнювання платіжного балансу найбільш гостро постає перед країнами, що мають дефіцит. Країни з активним балансом міжнародних розрахунків закликають їх до наступних кроків: обмежити інфляцію, проводити дефляційну політику, стимулювати експорт, стримувати імпорт тощо. Подібні вимоги після другої світової війни США висували країнам Західної Європи, які мали хронічний дефіцит платіжного балансу. У 60, 70-х та першій половині 80-х років 20 століття становище змінилося: країни Західної Європи, передусім ЄС, виступали з аналогічними закликами до США. Країни з дефіцитом платіжного балансу зазвичай наполягають на тому, щоб їх партнери з активним балансом послабили митні та інші обмеження імпорту, розширили вивезення капіталу.

Державне регулювання платіжного балансу – це сукупність економічних, зокрема валютних, фінансових, грошово-кредитних заходів держави, спрямованих на формування основних статей платіжного балансу, а також покриття сформованого негативного сальдо [2, с. 50-54].

Існує різноманітний арсенал методів регулювання платіжного балансу, спрямованих або на стимулювання, або на обмеження зовнішньоекономічних операцій залежно від валютно-економічного становища і стану міжнародних розрахунків країни.

Країни з дефіцитом платіжного балансу звичайно вживають наступні заходи з метою стимулювання експорту, стримування імпорту товарів, залучення іноземних капіталів, обмеження вивозу капіталів.

1. Дефляційна політика. Така політика, спрямована на скорочення внутрішнього попиту, включає обмеження бюджетних соціальних витрат, заморожування цін і заробітної плати. Її інструментами виступають фінансові та грошово-кредитні заходи: зменшення бюджетного дефіциту, зміни облікової ставки центрального банку (дисконтна політика), кредитні обмеження, встановлення меж зростання грошової маси. В умовах економічного спаду при наявності великої армії безробітних і резервів невикористаних виробничих потужностей політика дефляції призводить до подальшого падіння виробництва й зайнятості.

2. Девальвація. Падіння обмінного курсу національної валюти спрямовується на стимулювання експорту і стримування імпорту товарів. Однак роль девальвації в регулюванні платіжного балансу залежить від конкретних умов її проведення, а також загальної економічної та фінансової політики держави. Девальвація стимулює експорт товарів лише при наявності експортного потенціалу конкурентоздатних товарів і послуг, а також сприятливої ситуації на світовому ринку. Щодо стримуючого впливу девальвації на імпорт, то в умовах інтернаціоналізації процесу відтворення і розвитку міжнародної спеціалізації країна часто не може різко скоротити ввезення товарів. До того ж не всі країни проводять успішну політику імпортозаміщення.

Здорожуючи імпорт, девальвація може призвести до зростання витрат виробництва вітчизняних товарів, підвищенню цін у країні та наступній втраті отриманих за її допомогою конкурентних переваг на зовнішніх ринках. Отже, хоча вона може дати країні тимчасові переваги, але в багатьох випадках не усуває причини дефіциту платіжного балансу. Для отримання бажаного ефекту девальвація повинна бути достатньою за розміром. Інакше вона лише посилює спекуляцію на валютних ринках, оскільки зберігається можливість повторного перегляду валютного курсу. Для забезпечення ефективності девальвації багато країн, особливо тих, що розвиваються, вводять диференційовані мита та субсидії на експорт і імпорт.

3. Валютні обмеження. Блокування або обов'язковий продаж валютної виручки експортерів, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, зосередження валютних операцій в уповноважених банках спрямовані, передусім, на усунення дефіциту платіжного балансу шляхом обмеження експорту капіталу і стимулювання його припливу, стримування імпорту товарів. Так, наприкінці 70-х - початку 80-х років 20 століття, незважаючи на лібералізацію поточних операцій, приблизно 90% країн з конвертованою валютою застосовували обмеження щодо міжнародного руху капіталів. Країни ЄС скасували їх лише на початку 90-х років.

4. Фінансова та грошово-кредитна політика. Для зменшення дефіциту платіжного балансу використовуються бюджетні субсидії експортерам, протекціоністське підвищення імпортних мит, скасування податку на дивіденди для нерезидентів, дисконтна політика і таргетування грошової маси (встановлення цільових орієнтирів її щорічного росту).

5. Спеціальні заходи державного впливу на платіжний баланс в ході формування його основних статей: торговельного балансу, «невидимих» операцій, руху капіталу [3, с. 120-125].

Важливим об'єктом регулювання є торговельний баланс. В сучасних умовах державне регулювання охоплює не лише сферу обігу, але й виробництва експортних товарів. Стимулювання експорту на стадії реалізації товарів здійснюється шляхом впливу на ціни (надання експортерам податкових, кредитних пільг, зміна валютного курсу тощо). Для створення довгострокових преференцій експортерам держава надає цільові експортні кредити, страхує їх від економічних і політичних ризиків, запроваджує пільговий режим амортизації основного капіталу, надає їм інші фінансово-кредитні пільги в обмін на зобов'язання виконувати певну експортну програму.

В умовах загострення конкуренції на світових товарних ринках особливу увагу приділяють регулюванню експортного виробництва шляхом поглиблення внутрішньогалузевої спеціалізації та кооперування національних фірм з іноземними. З метою поглиблення міжнародної спеціалізації стимулюється експортна діяльність дрібних і середніх підприємств. Методи стимулювання експорту застосовуються комплексно: вони включають валютні, кредитні, фінансові, організаційні форми підтримки експортерів, у тому числі рекламу, інформацію, підготовку кадрів.

При пасивному платіжному балансі регулювання імпорту здійснюється шляхом його скорочення і розвитку національного виробництва товарів з метою заміщення імпорту. Практикуються нетарифні обмеження, а також угоди з контрагентами про добровільне обмеження їх експорту (наприклад, США з Японією, Іспанією, Мексикою, Бразилією у 80-х роках 20 століття).

З метою регулювання платежів і надходжень за «невидимими» операціями платіжного балансу вживаються наступні заходи:

- обмеження норми вивозу валюти туристами даної країни;
- пряма або непряма участь держави у створенні туристичної інфраструктури з метою залучення іноземних туристів;
- розширення державних витрат на науково-дослідні роботи з метою збільшення надходжень від торгівлі нематеріальними активами: ноу-хау, ліцензіями, патентами тощо;
- регулювання міграції робочої сили, зокрема обмеження в'їзду трудових мігрантів тощо.

Регулювання руху капіталів спрямовано, з одного боку, на заохочення зовнішньоекономічної експансії національних монополій, а з іншого – на врівноважування платіжного балансу шляхом стимулювання припливу іноземних і репатріації національних капіталів. Держава також вживає заходів щодо стримування «втечі» капіталу, а саме: економічна і політична стабілізація в країні, підвищення довіри до уряду і національної валюти, зміцнення державності, забезпечення національної безпеки, боротьба з корупцією та «тіньовою» економікою. Важливим методом припинення «втечі» капіталу є ефективний державний контроль за міжнародним рухом капіталу, в тому числі обмеження розміру його вивезення та вимога своєчасної репатріації дивідендів і відсотків.

У світовій практиці стримування «втечі» капіталу застосовується поєднанням законодавчих норм з заходами адміністративного та фінансового контролю за операціями з грошовим капіталом і за інвестиціями за кордоном. Банки здійснюють контроль та інформують державні органи про підозрілі перекази готівкових грошей на банківські рахунки за кордоном, за авансовими платежами за фіктивними зовнішньоекономічними контрактами. Створення єдиної ланцюжка суб'єктів експортної угоди (експортер - митниця - банк), контрольно-облікового механізму, уніфікація форм звітності (зокрема про перевірку експортних вантажів і їх прибуття) сприяє обмеженню масштабів «втечі» капіталу. Одним з засобів стримування відпливу капіталу є ефективний валютний контроль, при цьому запорукою успіху є міжвідомче розмежування функцій, повноважень і відповідальності контролюючих органів. Важливий фактор стримування «втечі» капіталу – міжнародне співробітництво, міждержавні угоди про спільні заходи у сфері валютного та експортного контролю. Іноді застосовується вибіркова амністія для виведеного з країни капіталу в цілях стимулювання його репатріації.

При активному платіжному балансі державне регулювання спрямоване, передусім, на усунення небажаного надмірного активного сальдо. З цієї метою розглянуті вище методи регулювання: фінансові, кредитні, валютні й інші використовуються для розширення імпорту та стримування

експорту товарів, збільшення експорту капіталу (у тому числі кредитів і допомоги країнам, що розвиваються) і обмеження імпорту капіталу.

Як правило, застосовується компенсаційне регулювання платіжного балансу, засноване на поєднанні двох протилежних комплексів заходів: рестрикційних (кредитні обмеження, у тому числі підвищення процентних ставок, стримування росту грошової маси, імпорту товарів, «втечі» капіталу тощо) і експансіоністських (стимулювання експорту товарів, послуг, руху капіталів, девальвація тощо).

Список використаної літератури:

1. Корнієнко Є. С. Загальні положення та методи прогнозування платіжного балансу, їх застосування для оцінки платіжного балансу України на 2002 рік [Текст] / Є.С. Корнієнко // Финансовые риски, 2002. – №1-2(29). – С. 41-50.

2. Лук'яненко І. Системне моделювання показників бюджетної системи України: Принципи та інструменти [Текст]: монографія. / І. Лук'яненко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 584 с.

3. Пузанов І. І. Формування умов зовнішньої торгівлі України [Текст]: монографія /І.І. Пузанов — К. : ВЦ «Київський університет», 2002. – 367 с.

4. Шевчук В.О., Копич Р.І. Вплив сальдо бюджету на макроекономічні показники [Текст] / В.О. Шевчук // Фінанси України, 2009. – № 3. – С. 3-12.